

ЛИТОВСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1989

БИБЛИОТЕКА
И. Вильяма

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1990

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY
OF THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1989

VILNIUS 1990

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS
DER LITAUISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1989

VILNIUS 1990

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1989 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1990

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Alfonsas Eidintas, Vida Kniūraitė,
Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Tamara Bai-
rašauskaitė, Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. re-
daktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos MA Lietuvos Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—045 Z—90
M 854(08)—90

© Lietuvos MA Lietuvos
Istorijos institutas, 1990

LIETUVOS TARYBA IR VOKIEČIŲ OKUPACINĖ VALDŽIA 1918 M.

ALDONA GAIGALAITĖ

Pastaruoju metu, minint Lietuvos Respublikos susikūrimą, pasirodė daug publicistinių ir istorinių straipsnių Lietuvoje, taip pat lietuvių emigracijoje. Jie dažniausiai nagrinėja 1918 m. vasario 16 d. akto atsiradimą ir 1918—1940 m. Lietuvos Respublikos susikūrimą. Remiamasi atsiminimais, publicistiniais straipsniais, veikalais (ypač vokiečių) ir archyvų šaltiniais. Tačiau nė viename iš pasirodžiusių darbų nesinaudojama pačios Lietuvos Tarybos iki mūsų išlikusiu ir gerai sutvarkytu archyvu, saugomu Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje. Be to, straipsniuose ir kitose publikacijose daug dėmesio skiriama vokiečių okupacinei politikai Lietuvoje per Pirmąjį pasaulinį karą ir kur kas mažiau — to meto lietuvių inteligentijos siekimams ir politinei veiklai, tuo labiau santykiams su vokiečių Ober Osto ir Reicho centro valdžia.

Straipsnyje, naudojantis Lietuvos Tarybos archyvu, Lietuvių suvažiavimo Vilniuje ir Tarybos protokolais, taip pat 1918 m. lietuvių periodika, mėginama plačiau, negu tai padaryta iki šiol, apibūdinti 1918 m. Lietuvos Tarybos veiklą ir jos santykius su vokiečių centro bei okupacine karine administracija, parodyti, kaip palengva Lietuvos Taryba pradėjo imti į savo rankas, o okupacinė valdžia ėmė jai perduoti kai kurias vietos reikalų tvarkymo funkcijas. Norima nušviesti Lietuvos Tarybos pastangas stiprinti savo įtaką krašte, patraukti gyventojus, kelti savo autoritetą, išeiti į tarptautinę areną.

Straipsnio chronologinės ribos — 1918 m. balandžio—lapkričio mėnesiai. 1918 m. kovo 23 d. Vokietijos kaizeriui pripažinus Lietuvos nepriklausomybę sąjungoje su Vokietija, t. y. 1917 m. gruodžio 11 d. akto sąlygomis, vokiečių valdžia pradėjo naudotis Lietuvos Taryba kaip patariamuoju organu prie karinės okupacinės administracijos, nes iki 1918 m. balandžio mėn. Lietuvos Tarybai buvo skiriama tik propagandinė reikšmė Vokietijos užsienio politikoje. Straipsnis baigiamas 1918 m. lapkričio 11 d. Lietuvos vyriausybės, vadovaujamos A. Voldemaro, sudarymu. Tuo metu greta Lietuvos Tarybos atsirado nauja vykdomoji valdžia, ėmė kurtis Lietuvos Respublika.

Kokį vaidmenį kelyje į Lietuvos Respublikos sukūrimą atliko Lietuvos Taryba? Kokius reikalus jai spręsti 1918 m. leido vokiečių valdžia?

Dar iš atvykusiųjų į Lietuvos konferenciją 1917 m. rugsėjo 18—22 d. buvo priiminėjami skundai. Vėliau, 1918 m. vasario 18 d., Lietuvos Tarybos sistemoje sudaryta **Skundų komisija**, kuriai vadovauti paskirtas Tarybos narys J. Vileišis. Ji įsikūrė Lietuvos Tarybos patalpose, Jurgio (dab. Gedimino) prospekte Nr. 11, ir kasdien nurodytomis valandomis priiminėjo gyventojų skundus dėl okupacinės valdžios žiaurumų ir vietos valdininkų savavaliavimo¹. Nuo šios komisijos įsteigimo iki 1918 m. lapkričio 26 d. Skundų komisija gavo 1233 raštus. Dauguma nusiskundimų susiję su vokiečių karinės valdžios Lietuvoje vykdomomis rekvizicijomis: 218 skundų gauta dėl per didelių šieno ir grūdų rekvizicijų, 213 — dėl arklių, 245 — dėl galvijų, 185 — dėl mėsos ir kitų su tuo susijusių privalomųjų pristatymų, 28 — dėl gaudymo į darbo batalionus ir sunkaus darbo juose, 64 — dėl miško prievolės ir pavarymų, 103 — dėl baudimo už rekvizicijų nevykdymą, 25 — dėl baudimo už politinius nusikaltimus, 103 — dėl belaisvių slėpimo, 36 — dėl baudimo už savavališką miško kirtimą, 55 — dėl okupacinės valdžios vykdomo dvarų ir ūkių ėmimo į vokiečių administracijos rankas, 21 — dėl žemės ūkio naikinimo, 19 — dėl lietuviškų mokyklų veiklos varžymų, 97 — dėl okupacinės valdžios valdininkų savavaliavimo, 110 — dėl žiauraus jų elgesio su žmonėmis, kiti — dėl įvairių reikalų. Tarp jų buvo 4 skundai, kritikuojantys Lietuvos Tarybos veiklą². Štai apie 20 tūkst. Šešiolėlių miestelio gyventojų, kaip jie rašo, susirinkę 1917 m. gruodžio 16 d., surašė visus savo vargus ir pabaigoje pažymėjo, kad „Taryba apie mus nesirūpina, kad Taryba yra uždangalu, kad galima būtų daryt dar didesnes skriaudas, didesni išnaudojimai“³. 1918 m. balandžio 19 d. rašte Lietuvos Tarybai be parašų ir nurodytos vietos irgi pažymima: „Mūsų žmonės (ypač kaimiečiai) jau netiki gražiems raštams, visokiems viliojimams, bet laukia iš gerb. Tarybos tikrų vaisingų darbų, kurie palengvintų dabartinį sunkų padėjimą, įvestų tikrą tvarką ir suteiktų jėgų plėtojimąsi, kitaip gali nesitikėti jokios paramos iš pusės visuomenės didžiumos“⁴. Kituose skunduose taip pat pasitaikė panašių kaltinimų Lietuvos Tarybai, ir tai vertė ją aktyviau bendrauti su vokiečių valdžia, kad krašte būtų plečiamos Lietuvos Tarybos teisės. Geografiniu požiūriu daugiausia skundų gauta iš Aukštaitijos, iš pafrontės valšių, labiausiai kentėjusių nuo nesuskaičiuojamų rekvizicijų ir plėšikavimų⁵. Skundus valstiečiams rašyti padėjo Lietuvių konferencijos dalyviai, patys Tarybos nariai, vietos dvasininkai, kiti inteligentai ir šviesesni valstiečiai.

Atsižvelgdama į lietuvių padėtį, visuomenės reikalavimus ir norėdama turėti įtaką krašte, Lietuvos Taryba pagal gautus skundus minėtu laikotarpiu parengė 517 raštų vokiečių vietos ir centro valdžios įstaigoms. Iš vokiečių valdžios gavo atsakymus į 306 nusiskundimus ir prašymus. Iš jų 56 atsakymuose buvo pranešama, kad reikalavimai bus patenkinti, 68 — iš dalies patenkinti, 18 — informa-

cinio pobūdžio, 153 — visai atmesti, o į didelę raštų dalį iki 1918 m. lapkričio pabaigos negauta atsakymo⁶. Taigi vokiečių valdžia šiek tiek reaguodavo į Lietuvos Tarybos skundus ir prašymus. Išlikę dokumentai leidžia spręsti ir apie kai kurių atsakymų turinį. Ąntai 1917 m. Tarybos prezidiumas prašė neimti iš gyventojų kumeliukų. Lapkričio 14 d. iš karo valdžios Lietuvoje gautas atsakymas, jog nuo tos dienos daugiau kumeliukų neims, bet paimtų grąžinti negali⁷. 1918 m. į Tarybos raštą, kad iš valstiečio neimtų paskutinės karvės, buvo atsakyta: dėl kariuomenės aprūpinimo į tai ne visada galima atsižvelgti, bet į šeimas, kuriose yra vaikų ir ligonių, ateityje bus atsižvelgiama ir nebeimama paskutinė karvė⁸. Į Lietuvos Tarybos prezidiumo skundą karinei valdžiai Lietuvoje dėl vežimų ir pastočių vokiečiai atsakė, jog vietos administracija žiūri, kad susisiekimui priemonės nebūtų naudojamos asmeninėms paslaugoms, o tik bendram karo reikalui. Be to, Tarybos prezidiumas tuo pačiu raštu prašė įsteigti arklių paštą. Buvo atsakyta neigiamai dėl arklių trūkumo⁹.

Iš Ober Osto valdininkų ir centro valdžios raštų atsakymų ir paaiškinimų Lietuvos Tarybai matyti, kad dėl Tarybos skundų svarbiausios rekvizicijos nebuvo nutrauktos, tik pažadėta dėl kai kurių grobimų sudrausminti savavaliautojus. Tai įgyvendinti, ypač 1918 m. pabaigoje, irgi nepavyko: vokiečių kareiviai 1918 m. savavaliavo labiau negu karo pradžioje. Todėl Lietuvos Taryba gana aktyviai rinko ir siuntė gyventojų skundus, bet didesnių rezultatų nepasiekė, nes pačioje Vokietijoje stiprėjo revoliucinis judėjimas, kilo prieštaravimų tarp buržuazinių partijų ir karo metais viešpatavusių militaristinių sluoksnių. Laimėta tiek, kad nuo vasario pabaigos vokiečiai įspėdavo Lietuvos Tarybą apie būsimas rekvizicijas¹⁰.

Pasirašius Bresto taikos sutartį 1918 m. kovo 3 d., į Lietuvą pradėjo grįžti nuo karo į Rusijos gilumą pasitraukę gyventojai. Pirmieji pabėgėliai, 778 žmonės, grįžo balandžio 9 d. iš Pskovo¹¹. Vėliau grįžtančiųjų padaugėjo. Gegužės 8 d. Lietuvos Tarybos prezidiumas Vilniuje priėmė iš Tarybų Rusijos grįžusių lietuvių politinių organizacijų atstovus: J. Alekną, J. Kubilių, A. Žilinską, L. Noriką ir kitus. Jie pasveikino Tarybą, pagyrė jos veiklą. Atsakomąją kalbą pasakė Tarybos prezidiumo pirmininkas A. Smetona¹². Gegužės 10—11 d. Tarybos pirmininkas A. Smetona ir Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro Komiteto pirmininkas M. Yčas Kaune susitiko su vokiečių karo valdžios atstovais aptarti lietuvių pabėgėlių grąžinimo, kartu ir kitų tuo metu Tarybai kilusių klausimų: krašto politinės padėties palengvinimo, lietuvių švietimo bei kultūros ir kt. Kapitonas Gailis (Gailies) pažadėjo palengvinti pabėgėlių stovyklų gyvenimo sąlygas, iki 3 dienų sutrumpinti karantiną jose, įsileisti Tarybos ir draugijos įgaliotinius, kurie tarpininkautų tarp pabėgėlių ir vokiečių valdžios organų. Ten, kur daugiau susitelks pabėgėlių lietuvių, Tarybos atstovai registruos juos, duos pažymėjimus, kad būtų lengviau grįžti į Lietuvą, didesnius ešelonus lydės Tarybos įgaliotiniai, bus įsteigti pinigų keitimo punktai, važiuojantiems pabėgėlių reikalų tvarkyti Tarybos įgaliotiniams

pažymėjimus išduos per 2 dienas (anksčiau tai trukdavo iki 2 savaitių.—A. G.). Ta pačia proga lietuvių atstovai įteikė vokiečių valdžiai sąrašą Lietuvos kapitalų, prieš karą įdėtų į Rusijos bankus¹³.

Sitaip Lietuvos Taryba įsitraukė į pabėgėlių grąžinimą. Sieną ir karantinus prižiūrėjo vokiečių kareiviai, Tarybos prezidiumas išdavinėjo vokiečių valdžiai pažymėjimus, kad tie žmonės anksčiau tikrai gyveno Lietuvoje, registravo grįžtančius, siuntė savo įgaliotinius į Tarybų Rusiją padėti parvykti pabėgėliams ir grąžinti jų turtą (kurį pasienyje atiminėdavo vokiečių kareiviai), apskritai siekė atsiimti muziejines ir kitas kultūros bei meno vertybes¹⁴.

Pabėgėlių reikalams tvarkyti Lietuvos Taryboje įsteigta **Tremtinių ir belaisvių komisija**. Jai iš pradžių vadovavo A. Stulginskis, vėliau buvo kooptuoti J. Tumas ir V. Čarneckis. Tarybų Rusijoje Lietuvos Tarybai atstovavo G. Landsbergis. Jam į pagalbą pasiūstas A. Janulaitis¹⁵. Tremtinių komisijoje buvo belaisvių skyrius, kuris rūpinosi karo belaisvių lietuvių padėtimi Vokietijoje ir kitur. Šioje veiklos srityje Lietuvos Tarybai talkininkavo tą darbą jau anksčiau dirbęs Šveicarijos lietuvių komitetas. Per Raudonąjį kryžių karo belaisviams buvo siunčiami siuntiniai, nustatoma buvimo vieta, registruojami belaisviai ir prašoma vokiečių valdžios juos paleisti. Iš Šveicarijos lietuvių komiteto 1918 m. kovo 5 d. rašto Tarybos prezidiumo pirmininkui A. Smetonai matyti, kad komitetas pasiuntė Vokietijos kancleriui ir Reicho karo ministerijai raštą dėl lietuvių belaisvių paleidimo¹⁶. Balandžio 22 d. Vyriausiojo karo vado įsakymu nurodyta paleisti lietuvių kilmės belaisvius, kai bus iširta, kur jie gimė, ir kai giminės įteiks belaisvių karo stovyklų komendantams prašymus bei vietos kreishauptmanams pareiškimus dėl belaisvių paleidimo¹⁷. Dėl belaisvių Tarybos komisijai pavyko padaryti kur kas mažiau negu pabėgėlių grąžinimo reikalu. Iš tiesų iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos buvo tenkinamasi filantropiška labdara ir belaisvių stovyklų nustatymu.

Belaisvių ir pabėgėlių reikalams tvarkyti reikėjo ne tik žmonių, bet ir pinigų. Iš Tarybos dokumentų matyti, kad kun. J. Bakšiui, tremtinių reikalais vykstančiam į Tarybų Rusiją, paskirta 300 tūkst. markių¹⁸. A. Rucevičiui 330 evakuotų vaikų iš Rostovo prie Dono, Jekaterinoslavo ir Krymo atvežti buvo duota 22 550 markių¹⁹. Gaidės (Saldutiškio apyl.) klebonas 1918 m. rugsėjo mėn. prašė suteikti 2 mln. markių pašalpą grįžusiems jo parapijos gyventojams sušelpsti, nes jie neturį ko valgyti, iš bado sutinę, o pafrontėje atsidūrusi vietovė labai nualinta²⁰.

Vokiečiai pabėgėlių reikalams buvo paskyrę Tarybai specialų biudžetą. Kaip matyti iš spaudoje paskelbto A. Smetonos ir M. Yčo susitikimo su Ober Osto atstovais dėl pabėgėlių grąžinimo, Lietuvos Tarybai per mėnesį buvo duodama 100 tūkst. markių²¹. Tačiau tos sumos neužteko, kaip, beje, Lietuvos Tarybos prezidiumas su įvairiomis komisijomis ir kita administracija neišsivertė su vokiečių skirta pradine 18 600 markių per mėnesį suma. 1918 m. vasaros pradžioje Taryba turėjo užėmusi du didelius butus Jurgio prospekte, Nr. 9 ir 11, dirbo visas valdininkų būrys: pirmininkas, registracijos biuras,

raštinės vedėjas, biblioteka ir komisijos. Todėl Lietuvos Tarybos dokumentuose aptinkame prašymų vokiečių okupacinei administracijai skirti papildomas sumas. Be vokiečių valdžios finansavimo, Taryba dar gaudavo aukų iš įvairių lietuvių organizacijų, visuomenės ir pavienių asmenų: antai Minsko lietuviai surinko ir įteikė Tarybai 3000 rb²², Linkuvos gyventojai — 1560 rb²³, J. Tumas iš Židikų atsiuntė 228 markes ir 11 rb²⁴ ir pan.

Lietuvos Tarybos Tremtinių ir belaisvių komisija registravo visus grįžusius inteligentus ir sudėtingesnių profesijų darbininkus, kad, „reikalui atėjus, atstatant Lietuvos valstybę, turėti savo žinioje visas inteligentines mūsų krašto pajėgas ir jas įtraukti valstybės atstatymo darban“²⁵. Tuo tikslu visus grįžusius buvo prašoma pranešti apie grįžimą ir savo gyvenamąją vietą. Taryboje buvo sudarinėjami jų sąrašai. Per vokiečių valdžią rūpinamasi rasti darbo ir įsikurti. Darbininkus nespécialistus toliau registravo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Centro Komitetas, nes ten buvo specialus darbininkų registracijos skyrius²⁶. Grįžusius paliegiusius ir negalinčius dirbti mokslo ir kultūros darbuotojus bei lietuvių visuomenės veikėjus stengtasi aprūpinti pašalpomis ir pensijomis. Štai Lietuvių mokslo draugiją buvo prašoma kalbininkui J. Jablonskiui apmokėti už jo darbus, o Lietuvos Tarybos prezidiumą — skirti mokslininkui nuolatinę mėnesinę 600 markių pensiją²⁷.

1918 m. balandžio 28 d. Lietuvos Taryboje buvo sukurta **Sveikatos komisija**, kuri pradėjo veikti birželio 25 dieną. Jai vadovavo dr. J. Basanavičius ir dr. J. Alekna. Iš liepos 9 d. tos komisijos rašto Tarybos prezidiumui matyti, kad apskrityse ji pradėjo iš vokiečių karinės administracijos perimti sanitarinę priežiūrą ir gydymą. Sveikatos komisija labai rūpinosi grįžtantį iš Tarybų Rusijos medicinos personalą įtraukti į darbą Lietuvoje. Jam padėjo įsikurti, prašė vokiečių valdžią duoti darbo pažymėjimus ir butus. Ober Osto vadovybė tą klausimą sprendė palankiai, nes dėl okupacijos sunkumų, pusbadžio gyvenimo (ypač miestuose), padidėjusio žmonių judėjimo ir padaugėjimo, medikamentų ir gydytojų stokos krašte plito įvairios epidemijos ir ligos²⁸.

1918 m. vasaros pabaigoje Lietuvos Taryboje atsirado **Švietimo komisija**. Joje dirbo žymūs to meto pedagogai: J. Vokietaitis, P. Karazija, A. Jakubčionis ir kt.²⁹ Komisija rūpinosi lietuvių švietimu ir kultūra. Miestuose ir kaimuose ėmė sparčiai kurtis lietuviškos mokyklos, kurias steigė prieškarinės švietimo draugijos „Rytas“, „Saulė“, „Žiburys“, „Sviesa“ ir kt. Ne tik buvo kuriamos mokyklos, bet ir organizuojami įvairūs kursai, sekmadieninės mokyklos, kuriose suaugęs jaunimas pramokdavo lietuviškai skaityti ir rašyti. Beveik kiekviename „Lietuvos aido“ numeryje randama žinučių apie mokyklų perėjimą į lietuvių rankas. Vilniuje buvo 10 lietuvių pradinių mokyklų, „Ryto“ draugijos mokytojų kursai išleido 50 mokytojų. Imta rengti vadovėlius mokykloms lietuvių kalba. Spaudoje pradėta kelti reikalą Lietuvoje atkurti aukštąją mokyklą. Lietuvos Tarybos delegacija dėl to lankėsi pas Ober Osto vadovus, kurie pareiškė

neprieštaraują Universiteto atidarymui. Imta rūpintis Dotnuvos žemės ūkio mokyklos kūrimu³⁰.

Vėl prasidėjo lietuviški vakarai ir gegužinės su liaudies dainomis, vaidinimais („Amerika pirtyje“ ir kitais). Nuo 1918 m. balandžio iki rugsėjo mėn. Lietuvos miestuose ir miesteliuose įvyko 104, kaimo vietovėse — 48 vakarai³¹. Reikia manyti, ši statistika, paimta iš spaudos, neišsami, nes ne visi to meto lietuvių kultūriniai renginiai pateko į laikraščius; jų galėjo būti ir daugiau. Lietuvos jaunimo entuziazmą ir savo pačios samprotavimus karo meto atsiminimuose gražiai aprašė rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė: „Stebiuos ir stebiuos iš mūsų jaunimo. Tiek užsidegimo, tiek darbštumo, tiek sveikatos! Visą dieną dirbę lauke, o vakarais drožia po tris, keturis varstus į repeticiją, ir rytojaus dieną auštant vėl prie darbo stoja. Kiek tenka jiems miegoti?!

O kokiais žingsniais eina moksle! Kas be ko, yra ir atsilikėlių, bet daugumas kaip mūras. Kad tik mūsų laisva tėvynė neįsileistų į kokius eksperimentus ir nešiimtų vyti užsienio švietimo klausime [...] Man rodo, kad nedaugelis tautų gali tokia galvota jaunuomene pasidžiaugti. Bet bus pas mus, veikiausiai, kaip ir kitur. Tų tėvų vaikai mokosi, kurie gali brangiai už mokslą mokėti ir mieste už vaikų laikymą atlyginti, vis tiek, ar tie vaikai galvoti, ar ne, ar turi norą mokytis, ar ne. O beturčių? [...]

Mums, mažai tautelei, turėtų pirmiausi rūpėti kelti šviesą minioje ir tik tiek aukštesnių įstaigų turėti, kiek rastų ypatingai galvotos, talentingos jaunuomenės“³². Taip 1918 m. birželio 10 d. samprotavo rašytoja, pati vadovavusi to meto Puziniškio mokyklėlei, mokiusi rašto kaimo jaunimą, organizavusi „vaidinimus“.

To meto liaudies nuotaikas atspindi ir miesteliuose bei bažnytikaimiuose sekmadieniais ir atlydų dienomis vykstančios manifestacijos. Iš pamaldų bažnyčiose išsiliejusi minia gatvėse dainuodavo lietuviškas dainas ir tarsi himnu tapusį J. Zauerveino eilėraštį „Lietuviais esame mes gimę“...

1918 m. vėl pradėjo veikti iki Pirmojo pasaulinio karo sukurtos įvairios kultūros draugijos, steigėsi naujų. Atgaivino veiklą Lietuvių mokslo draugija: spalio 2 d. Vilniuje prasidėjo XII visuotinis susirinkimas³³. „Svyturio“ bendrovės knygynas prašė įregistruoti ir patvirtinti to paties pavadinimo bendrovę, kaip naujai susikūrusią įstaigą. Leidimo kurti savo organizaciją prašė moksleivių šelpimo fondas „Ateitis“³⁴. Į tuos prašymus Tarybos prezidiumas atsakė, kad „Taryba dar neturi egzekutyvios valdžios ir patenkinti prašymo negali“. Ji gali tik padėti tokį leidimą išsirūpinti iš vietos vokiečių valdžios. Lietuvių katalikių moterų draugija (B. Girienė, E. Vileišienė ir V. Valaitytė) 1918 m. birželio mėn. kreipėsi į Tarybą, prašydama pinigais sušelpsti jų organizacijos veiklą ir pasižadėjo veikti būsimos valstybės gerovei³⁵.

Iš šių faktų matyti, jog ligi šiol tarybinėje literatūroje paplitęs teiginys, kad 1918 m. okupacinis režimas Lietuvoje dar labiau sustiprėjęs, nepagrįstas dokumentais. Lietuvių švietimo ir kultūros veikla, visuomenės gyvenimas, kaizeriui pripažinus Lietuvos savaran-

kiškumą Vokietijos protektorate, tapo daug gyvesnis, buvo susijęs su nepriklausomos Lietuvos sukūrimo viltimis ir Lietuvos Tarybos propaguojamomis idėjomis. Aktyvesnė klasinė diferenciacija prasidėjo tik nuo 1918 m. rudens.

Lietuvos Tarybos sistemoje buvo dar dvi ūkinės komisijos: **Finansų** ir **Agronomijos**. Kaip matyti iš pavadinimo, viena rūpinosi to meto sąlygų ir būsimosios Lietuvos valstybės finansais, kita — žemės ūkio reikalais. Komisijos buvo sudarytos balandžio pradžioje, o darbas aptartas balandžio Tarybos sesijoje³⁶. Finansų komisijai vadovavo J. Vailokaitis, o sekretorius buvo J. Vileišis. Grįžus iš Tarybų Rusijos tos srities specialistams, į komisiją įtraukė M. Yčą, J. Paknį, V. Petruļį, J. Tūbelį. 1918 m. liepos mėn. M. Yčas, A. Prūsas, J. Alekna ir S. Banaitis kreipėsi į vokiečių valdžią prašydami leisti įkurti Prekybos ir pramonės banką Vilniuje³⁷. Atsakymo į tą raštą Tarybos dokumentuose rasti nepavyko, bet tokio pavadinimo bankas minėtų asmenų iniciatyva tais pačiais metais buvo įkurtas.

Agronomijos komisijos dokumentų rasti nepavyko. Spauldoje išliko tos komisijos narių ir agronomų rašinių apie žemės dirbimą, jos tvarkymą ir kitais agrotechnikos bei agrochemijos klausimais. Žemės reformos problemos nei to meto lietuvių liberalioji, nei klerikalinė, nei socialdemokratinė spaulda nekėlė, o tarybinėje publicistinėje ir istorinėje literatūroje iki šiol buvo rašoma, kad buržuazija žemės reformos propaganda 1918—1919 m. patraukė į savo pusę proletariata.

Politinės Lietuvos ateities iliuzijos ir perspektyvos nebuvo tik tuščios kalbos Tarybos sesijų posėdžiuose. Nors šia kryptimi lietuvių inteligentija veikė labai atsargiai ir nedrąsiai, bet turėjo aiškų tikslą — paimti krašto politinę valdžią į savo rankas. „Lietuvos aidas“ išspausdino į lietuvių kalbą išverstą Vokietijos kaizerio kovo 23 d. nutarimą dėl Lietuvos savarankiškumo pripažinimo glaudžioje sąjungoje su Vokietija. Prie jo pridėtame redakcijos komentare pažymėta, kad „laisvės niekas dykai neduoda, ji reikia arba pačiam išsikovoti, arba už ją atsilyginti tam, kurs ją yra suteikęs“. Tuo vadovaujantis, numatyta veikti įsiteikiant vokiečių kaizerinei valdžiai, naudotis Vokietijos valdančiųjų sluoksnių prieštaravimais, kiekviena proga reikšti savo siekimus, skelbti apie savo veiklą ir save užsienyje ir pan. Be to, bijota, kad krašte kils revoliucinis judėjimas, plis Spalio revoliucijos idėjos, didės komunistų skaičius ir jų įtaka. Todėl minėtas komentaras baigiamas žodžiais, kuriais buvo baigiami krašto žmonės, okupantai ir kapitalistinių šalių diplomatija: „Jei norime išsaugoti, kad anarchijos dvasia iš Rusijos neužkrėstų ir mūsų krašto, tad privalome kuo veikliausiai pradėti Lietuvos atstatymo darbą“³⁸.

Lietuvių inteligentijai sunkiai sekėsi spręsti politikos klausimus. 1918 m. pavasarį ir vasarą Vokietijos valdančiosios partijos, Reichstage svarstydamos Lietuvos ateities klausimą, ginčijosi, prie ko ją prijungti — prie Prūsijos ar Saksonijos. Rinkdamasi mažesnę blogybę, Tarybos dauguma nutarė Lietuvą sujungti su maža katalikiška Viurtembergo valstybėle, pakviesti krašto karaliumi Vilhelmą von

Urachą ir Lietuvą paskelbti karalyste. Nuo liepos pradžios Taryba ėmė vadintis nebe Lietuvos krašto Taryba (toks pavadinimas oficialiai priimtas Lietuvių konferencijoje), bet Lietuvos valstybės Taryba.

Vokiečių vietos valdžia ir Reichstago partijos nepriėmė Tarybos pranešimo apie Uracho išrinkimą Lietuvos karaliumi, taigi nepripažino karaliaus rinkimų, neleido Lietuvos Tarybos delegacijai vykti į Vurtembergą pranešti pačiam Urachui apie jo išrinkimą. Vokiečių spauda pasmerkė šį Tarybos žingsnį, pabrėžė, kad Taryba neturi įstatymų leidimo teisės. Vokietijos kancleris 1918 m. liepos 21 d. rašte priminė dar tai, kad Lietuvos nepriklausomybę lemia konvencijos, kurios iki šiol nesudarytos. Todėl toks Tarybos žingsnis — valstybės organų kūrimas — yra nelegalus³⁹. Konvencijų klausimą kaip tik liepos mėn. Vokietijos valdžia aptarinėjo su Lietuvos Tarybos atstovais⁴⁰.

Kaizerinė vyriausybė protestavo ir dėl Tarybos pavadinimo Valstybės taryba. 1918 m. liepos 24 d. protesto raštą atsiuntė gen. Hofmanas, reikalaujamas ir toliau vadintis Krašto taryba⁴¹. Lietuvos Taryba Vyriausiajam karinėms valdyboms viršininkui Lietuvoje rugpjūčio 8 d. pasiaiškino, kad „Staatsratu“ pasivadino vadovaudamasi kaizerio kovo 23 d. pripažinimu“⁴². Vokiečiai Tarybos prezidiumui grąžindavo visus raštus su tokiu pavadinimu, tačiau Taryba, ypač dokumentuose, skirtuose vidaus reikalams, o kai kada ir vokiečiams, vadinosi Valstybės taryba⁴³.

1918 m. vasarą Vokietijos valdantieji sluoksniai nuolat kėlė Lietuvos klausimą. Viena, jį primesdavo Lietuvos Tarybos veikėjai, kita vertus, patys Vokietijos valdantieji sluoksniai norėjo savo rankose išlaikyti užgrobtas teritorijas ir įforminti juridinę jų priklausomybę. Viename iš eilinių svarstymų Reichstage valstybės sekretorius Valrafas (Wallraff), atsakydamas į Tarybos prašymą karinę valdžią Lietuvoje pakeisti civiline, griežtai pažymėjo, kad to negalima padaryti, nes šlapus demarkacijos linijos yra vokiečių kariuomenė, kuriai vadovauti ir kurią tvarkyti turi karinė valdžia⁴⁴. Į nuolatinius Tarybos prašymus palengvinti revizicijas taip pat buvo atsakyta, jog, vykstant karui, jos būtina reikalingos. Pažadėta tik palengvinti susisiekimą ir ryšius, leisti laisvai važiuoti iš vienos apskrities į kitą su Ober Ostu pasais, panaikinti draudimą susirašinėti lietuviškai⁴⁵. Susirašinėjimo lietuvių kalba klausimas iškilo todėl, kad birželio 7 d. buvo pasirašytas susitarimas dėl Tarybų Rusijos ir Vokietijos pašto ryšių. Tuo siekė pasinaudoti Lietuvos Taryba ir ėmė reikalauti lietuvių kalbos teisių savo krašto gyventojams⁴⁶. Nuo 1918 m. rugpjūčio 15 d. tai buvo leista. Be to, Tarybos nariai galėjo be vokiečių administracijos leidimo laisvai važinėti po Lietuvą, kaip buvo iki tol, vaikščioti po Vilnių draudžiamu nakties metu⁴⁷. Taigi 1918 m. vokiečių valdžia suteikė tam tikrų susisiekimo ir ryšių lengvatų Lietuvos gyventojams bei Lietuvos Tarybos nariams.

Lietuvos Taryboje veikė dar viena komisija, kurios sudarymas gana ryškiai rodė politinius Tarybos veikėjų tikslus. Tai **Teisininkų**,

arba teisių komisija, vadovaujama J. Vileišio. Jai priklausė K. Bi-
zauskas, S. Narutavičius, A. Janulaitis, L. Noreika ir kt. Komisijoje
buvo dvi pakomisės, to meto raštuose vadinamos komisijėlėmis,—
redakcinė ir notariato. Notariato komisijėlė rengė laikinas instruk-
cijas dokumentams sudaryti ir tvirtinti, o redakcinė — vertė į lietu-
vių kalbą rusų kodeksus ir įstatymus⁴⁸, rengė būsimos Lietuvos
Respublikos įstatymus ir teisės kodeksus. Buvo aptariama ir kons-
titucija, nes lapkričio mėn., sudarius Ministrų Kabineta, Laikinoji
konstitucija iš karto buvo paskelbta. Prieštaraujant socialdemokra-
tams ir kitiems Tarybos nariams, valstybės valdymo forma liepos
mėn. paskelbta konstitucinė monarchija. Kapituliuavus Vokietijai, tos
valstybės valdymo formos ir karaliaus Uracho atsisakyta. Tai rodo,
kad dauguma Lietuvos Tarybos narių, išskyrus A. Smetoną ir porą
jam pritariančių, buvo už demokratinę valdymo formą — respubli-
ką. Apskritai būsimos santvarkos klausimus imta svarstyti dar
Organizaciniame Lietuvos konferencijos sušaukimo komitete, vė-
liau — Konferencijoje ir Tarybos sesijose. To meto lietuvių spaudoje
daug rašyta apie valstybinės valdžios organizaciją, vietos savival-
dybių tvarką. Pasisakoma prieš buvusią caro biurokratiją, propa-
guojama demokratija ir visų organų renkamumas, tarsi panacėja
nuo visų bėdų labai plačiai propaguojamas steigiamasis seimas.

Dar vienas politinis vidaus gyvenimo klausimas, kurį Lietuvos
Taryba, dar neturėdama valdžios, bet pretenduodama greičiau ją
perimti iš vokiečių okupacinės valdžios į savo rankas, nuolat kėlė
vietinei administracijai,— tai savo milicijos ar policijos (tuo metu
pasisakoma už miliciją) organizavimas. Jeigu negalima kurti savo
milicijos, tai prašoma nors leisti apginkluoti gyventojus. Reikalas
kurti miliciją ir duoti gyventojams ginklus buvo motyvuojamas tuo,
kad krašte daug plėšikų, o 1918 m. rudenio pabaigoje gąsdinti „rusų
ir naminiu bolševizmu“. Milicijos kurti vokiečiai neleido iki lapkri-
čio mėn., t. y. iki tol, kol nebuvo leista sudaryti vyriausybę, o gruodžio
pabaigoje tam reikalui specialiai paskyrė 100 mln. markių pas-
skolą. M. Yčas rašo, kad vokiečiai, duodami tą paskolą, tikėjosi, jog
lietuviai suorganizuos ne tik savo policiją, bet ir kariuomenę ir „at-
rėmę bolševikus, sulaukys juos nuo užpuolimo Rytprūsių, ir tuo jie
išvengs pavojaus savo kraštui“⁴⁹. Iš tikrųjų paskolą ir panaudojo
kovai prieš Tarybų valdžią Lietuvoje, policijai ir kariuomenei su-
daryti. Iš tos sumos 3 mln. markių paskolino Latvijos vyriausybei⁵⁰.

Lietuvos Tarybos vidaus politikos žingsnis buvo mėginimas dar
1918 m. patraukti į savo pusę Lietuvoje gyvenančias tautines ma-
žumas, pirmiausia žydus ir baltarusius, nes lenkų pozicija tuo metu
buvo itin priešiška Lietuvos valstybingumui. Pokalbiai su žydų at-
stovais dėl dalyvavimo Tarybos darbe vyko 1918 m. balandžio 6—
9 d. Vilniuje. Išlikę derybų protokolai rodo, kad žydų atstovai at-
metė Lietuvos Tarybos siūlymą, nes ji nieko neatstovaujanti, ne-
turinti krašte jokios įtakos ar valdžios. Be to, jie reikalavo sušaukt
Lietuvoje gyvenančių žydų konferenciją savo reikalams aptarti⁵¹
Tiktai rugsėjo 4 d. Vilniaus žydų komitetas kreipėsi į Tarybos pre-
zidiumą, prašydamas įsileisti žydų atstovą į Tremtinių komisiją, i

motyvavo tuo, kad Gomelyje susitelkę daugiau kaip 2000 žydų, norinčių grįžti į tėvynę, o lietuvių komisija jais nesirūpinanti⁵².

1918 m. balandžio 23 d. vyko Lietuvos Tarybos delegacijos, kuriai priklausė J. Vileišis, S. Kairys ir A. Stulginskis, pasitarimai su Baltarusijos Rados atstovais A. Luckevičiumi, D. Semaška ir Stankevičiumi. Buvo aptariami abipusių santykių, sienos ir baltarusių atstovavimo Lietuvos Taryboje klausimai⁵³. Buvo siūloma į Lietuvos Tarybą įtraukti vieną jų Rados atstovą. Baltarusiai reikalavo lygaus atstovavimo, nes Baltarusijos teritorija didesnė už Lietuvos teritoriją. Jie siūlė atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su baltarusių nacionaline kultūrine ir administracine autonomija. Centro valdžia turi būti stipri ir vieninga. Valstybėje autonomija suteikiama rajonams pagal daugumos gyventojų kalbą. Derybų pradžioje siūlyta prie LDK prijungti vokiečių okupuotą Baltarusijos dalį, o vėliau — visą kraštą. Baltarusijos autonominės administracijos centras turi būti Vilnius. Lietuvos Tarybos atstovai su tuo sutikti nenorėjo. Nebuvo išspręstas ir sienos klausimas. Lietuvos Tarybos prezidentas norėjo baltarusius tiesiogiai įjungti į būsimą Lietuvos valstybę. Dėl tokių nesutarimų, neradę galimybių tolesnėms deryboms ir bendradarbiavimui, abiejų pusų delegatai išsiskirstė. Per daug priešingi buvo abiejų tautų atstovų siekimai. Ta problema vėl iškilo sudarant Lietuvos Respublikos vyriausybę. Žydų ir baltarusių atstovai į vyriausybę įėjo tik 1919 metais.

Lietuvos Tarybos posėdžiuose ir kituose pasitarimuose daug vietos buvo skiriama būsimos valstybės sienos, jos vėliavos, herbo ir himno klausimams. Siena numatyta tokia, kokią 1920 m. liepos 12 d. pripažino Tarybų Rusijos vyriausybė Taikos sutartyje su Lietuva. To meto dailininko T. Daugirdo ir kitų pasiūlyti valstybės inicialai ir ženklai tapo Lietuvos valstybės oficialia atributika.

Į tarptautinę areną vokiečių kaizerinės okupacijos sąlygomis Lietuvos Taryba mėgino išeiti per Vatikaną. Šioje srityje jį veikė dviem kryptimis: siekė popiežiaus kurijos pagalbos ir stengėsi, kad vakuojančią Vilniaus vyskupo kėdę užimtų ne lenkas, o lietuvis. Visą karo metų įvairios lietuvių organizacijos ir kai kurie veikėjai darė viską, kad atkreiptų popiežiaus kurijos dėmesį į lietuvių padėtį. 1917 m. rugsėjo mėn. įvykusioje Lietuvių konferencijoje buvo priimta sveikinimo telegrama popiežiui. Joje pranešama apie konferenciją, dėkojama už pasaulio katalikų bažnyčiose paskelbtą Lietuvos dieną ir surinktas aukas, „už tėvišką pasiūlijimą kariaujančioms valstybėms taikos, kurios esame visi ištroškę ir per kurią tikimės atgauti savo politiškų tautos teisių, Jūsų Šventenybei mus galingai užtariant, ir nuolankiausiai meldžiame savo darbams palaiminimo“⁵⁴. Į šią telegramą popiežius atsuntė tik dvasinį palaiminimą. J. Basanavičiaus vardu gautoje 1917 m. gruodžio 6 d. kardinolo P. Gaspario telegramoje buvo pažymėta, kad Šventasis Tėvas rūpinasi viso pasaulio katalikais, taip pat ir lietuviais. Jis priima Vilniaus konferencijos atstovų sveikinimus ir per kardinolą suteikia „prašytą apaštališką palaiminimą, velydamas geros kloties ir pažangos visiems Lietuvos piliečiams“⁵⁵.

Lietuvos pripažinimo buvo siekiama per popiežiaus nuncijų Vokietijoje (Miunchene) kardinolą E. Pačelį. 1917 m. gruodžio 18 d. Lietuvos Taryba prašė Vyriausiąjį Rytų karo vadą leisti Tarybos narius kun. A. Petruļį ir agr. A. Stulginskį nuo gruodžio 26 iki sausio 7 d. vykti į susitikimą su nuncijum⁵⁶. Kai Vokietijos kaizeris pripažino Lietuvą 1917 m. gruodžio 11 d. akto sąlygomis, J. Saulys, J. Staugaitis ir J. Vileišis 1918 m. kovo 24 d. iš Berlyno nuvyko į Miuncheną prašyti popiežiaus pripažinimo. Tačiau E. Pačelis jokių vilčių jiems nedavė⁵⁷. Tada balandžio 24 d. vėl buvo prašoma vokiečių valdžios leidimo J. Staugaičiui vykti į Miuncheną. Okupacinė valdžia vėl neleido⁵⁸. Balandžio 30 d. gautas E. Pačelio atsakymas raštu, kad Lietuvos Tarybai pripažinti nėra tinkamų sąlygų⁵⁹. Popiežius paskutinis iš visų valstybių pripažino Lietuvos Respubliką. Tai jis padarė tik 1922 m. lapkričio 10 d.

Lietuvių visuomenės nacionalinės aistros prieš lenkinimą per bažnyčią, už lietuvių kalbos teises bažnyčiose ir dvasinių vietų suteikimą lietuviams kilo kartu su tautiniu judėjimu, bet ypač konkrečias formas įgavo XX a. pradžioje. Karo metais jos taip pat nenurimo. Labiausiai lietuvių tikintieji ir inteligentija nepakentė sulenkėjusios Vilniaus vyskupystės vadovų, ypač vysk. E. Ropo. Atsižvelgdamas į tas nuotaikas ir konkrečius veiksmus, popiežius 1917 m. viduryje Vilniaus vyskupą E. Ropą paskyrė Mogiliovo arkivyskupu. Lietuvių inteligentija pradėjo rūpintis, kad Vilniaus vyskupu taptų lietuvis. Be to, 1917 m. vasarą Šveicarijos lietuvių veikėjai pasiuntė popiežiaus valstybės sekretoriui P. Gaspariui raštą, kuriame reikalavo už antilietuvišką veiklą atleisti ir Vilniaus vyskupystės valdytoją kun. K. Michalkevičių, prašė tos vietos lietuviui. Iš Vatikano gautas atsakymas, kad K. Michalkevičiaus atleisti nesirengiama. Tada rugsėjo 26 d. buvo pasiųstas laiškas pačiam popiežiui⁶⁰. Be popiežiaus, kelis kartus kreiptasi į Berlyną, į Ober Osto viršininkus Lietuvoje, į kardinolą E. Pačelį. Buvo siūlomi savi kandidatai. Po daugelio skundų ir prašymų, rašytų Lietuvos dvasininkų, tikinčiųjų, kai kurių inteligentijos grupių ir Lietuvos Tarybos, ne be vokiečių poitikų pastangų, 1918 m. spalio mėn. popiežius Vilniaus vyskupu paskyrė J. Matulevičių, kuris tas pareigas pradėjo eiti gruodžio mėnesį⁶¹.

Nors Vatikano politiniai tikslai buvo stiprinti lenkų įtaką Lietuvoje ir, remiantis Lietuva, sukurti galingą Lenkijos valstybę, galinčią atlaikyti revoliucinio judėjimo plitimą iš Rytų į Vakarų Europą, bet, įsikišus vokiečių politikams, bažnyčios reikaluose lietuvių visuomenė ir Lietuvos Taryba pasiekė kai kurių laimėjimų. J. Matulevičius buvo labai tolerantiškas žmogus, tačiau lietuvis, ir gynė Lietuvos reikalus. Po šio laimėjimo dar buvo siekiama, kad iš pareigų būtų atleistas Seinų vyskupystės sufraganas kun. E. Jalbžychovskis. Tačiau tai nepadarėta.

Vokiečiai didelių pralaimėjimų Vakarų fronte patyrė 1918 m. rugpjūčio mėnesį. Rugsėjo pabaigoje sąjungininkai pradėjo generalinį puolimą. Rugsėjo 28 d. Vokietijos karo ir politikos veikėjų pasitarime generolai P. Hindenburgas ir E. Liudendorfas pareikalavo sudaryti paliaubas, nurodydami Vokietijos vyriausybei katastro-

fišką fronto padėtį. 1918 m. spalio 5 d. Vokietijos vyriausybė perorganizuota taip, kad karinis imperialistinis jos pobūdis būtų pridengtas demokratijos skraiste. Nauja vyriausybė paskelbė, jog Vokietija pripažįsta tautų apsisprendimo teisę. Ji pasiuntė JAV prezidentui V. Vilsonui telegramą, kurioje prašė sudaryti paliaubas ir taiką, vadovaujantis V. Vilsono paskelbtais „14 punktų“.

Šitaip klostantis imperijos ir fronto įvykiams, keitėsi Vokietijos militaristinių ir valdančiųjų sluoksnių požiūris į okupuotus kraštus, taip pat ir į Lietuvą. Matydami, kad nepavyks išlaikyti tiesioginės įtakos užgrobtoms teritorijoms, vokiečiai ėmė forminti iš okupuotų kraštų gyventojų sudarytas vyriausybes, tikėdamiesi tuose kraštuose turėti savo ekonominę, politinę ir kultūrinę įtaką.

Lietuvoje 1918 m. vasaros pabaigoje ir rudenį įvykiai klostėsi sparčiai. Krašte stiprėjo priešinimasis okupantams, susikūrė Lietuvos Komunistų partija, kuri kėlė darbo žmones revoliuciniam judėjimui. 1917 m., kai kūrėsi Taryba, Lietuvoje komunistų dar nebuvo, revoliucinį judėjimą slopino griežtas okupacinis režimas. Šita aplinkybė lėmė, kad visa to meto lietuvių inteligentija, taip pat ir socialdemokratai jungėsi bendram tikslui — siekti krašto savarankiškumo ir nepriklausomybės. Visuomenės pritarimas aiškiai matyti iš to meto spaudos, vykusių manifestacijų, telegramų, sveikinimų ir pareiškimų Lietuvos Tarybai. Gegužės mėn. Vilniuje mėginta organizuoti visų lietuvių šventę, bet vokiečiai nedavė leidimo.

Sustiprėjęs ir organizuotesnis darbo žmonių judėjimas, revoliucinės nuotaikos Vokietijoje ir visose kapitalistinėse šalyse, artėjanti nesėkminga karo baigtis vertė vokiečių karo ir politikos veikėjus keisti padėtį Lietuvoje. 1918 m. rugsėjo 1 d. reorganizuota vokiečių okupacinė valdžia: vietoj karinės įvesta civilinė. Spalio 10 d. Lietuvos Tarybos prezidentas buvo pakviestas į Berlyną. Ten spalio 28 d. jam įteiktas kanclerio raštas dėl vyriausybės sudarymo. Prezidiumo nariams grįžus į Vilnių (kai kurie šią žinią nuvežė į Šveicariją ir Švediją, kur telkėsi nemaža lietuvių), buvo sušaukta Lietuvos Valstybės tarybos sesija, kurioje svarbiausi klausimai buvo vyriausybės sudarymas, krašto apsaugos organizavimas, finansų tvarkymas ir kt. Lapkričio 5 d. Tarybos posėdyje vyriausybę sudaryti pavesta A. Voldemarui. Kitą dieną jį sveikino Vokietijos kancleris M. Ercbergeris. Lapkričio 11 d. įvyko pirmasis Ministrų Kabineto posėdis, kuriame išdėstyta vyriausybės programa ir paskelbta Laikinoji konstitucija⁶². Lietuvos Taryba nebuvo panaikinta. Ji išliko iki 1919 m. balandžio mėn., kai buvo sukurtas prezidento institutas, bet tam tikrų jos rudimentų išsilaikė iki Steigiamojo seimo susirinkimo, t. y. iki 1920 m. vidurio.

* * *

Iš pateiktų faktų matome, kad nuo 1918 m. balandžio iki lapkričio mėn. kaizerinė Vokietija savo politikoje Lietuvos Tarybai, reiškusiai inteligentijos siekimus, skyrė krašto tvarkymo bei administravimo pagalbininko vaidmenį. Vokiečių karinė administracija su Tary-

bos prezidiumu konsultuodavosi kai kuriais vidaus gyvenimo klausimais, Lietuvos Tarybos komisijas įsileido į krašto kultūrinių ir socialinių reikalų tvarkymą. Po to, kai Vokietijos kaizeris pripažino ateityje Lietuvos savarankiškumą, Lietuvos Taryba gavo šią tokią patariamąją balsą. Tam reikalui vokiečių politikų sumanymu ji ir buvo sukurta 1917 m. rudenį. Vokiečiai suteikė Tarybai nedideles teises, jas visai riboję bei nuolat trukdė dirbti. P. Klimas, tuo metu aktyviai veikęs Lietuvos Taryboje, rašo: „Visoje eilėje darbų, tremtinių grąžinimas, turtų gabenimas iš Rusijos ir kt., okupacijos organai vengė duoti Tarybai bet kokios sprendžiamos reikšmės ir visur akcentavo savo viršenybę. Tarybos darbas buvo suvestas ligi patariamąjo organo prie okupacijos valdžios“⁶³. Tokia buvo reali padėtis.

Lietuvos Tarybos nariai nenorėjo sutikti su visišku priklausomumu nuo vokiečių valdžios. Jie turėjo savo tikslų, reikė lietuvių tautos siekimus ir interesus. Tarybos sistemoje veikusios komisijos nesitenkino patariamąjo organo teisėmis, siekė būti vykdomąja valdžia, krašto gyventojų ir okupacinės valdžios tarpininke. Tarybos veikla buvo pirmas žingsnis į Lietuvos Respublikos sukūrimą. Kol krašte nebuvo kitų jėgų, Taryba sudarė vienintelę visuomeninę politinę organizaciją, apie kurią tuo metu telkėsi lietuvių inteligenti-ja, vyko visuomeninis politinis judėjimas.

¹ Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — MAB). F. 255. B. 1009. L. 1—6; Darbo balsas. 1918. Balandžio 25. Nr. 18. P. 12.

² MAB. F. 255. B. 1087. L. 1—2; Lietuvos aidas. 1918. Lapkričio 28. Nr. 143. P. 1.

³ MAB. F. 255. B. 989. L. 30—30a.

⁴ Ten pat. L. 7.

⁵ Ten pat. B. 1087. L. 1—2; Lietuvos aidas. 1918. Lapkričio 28. Nr. 143. P. 1.

⁶ Lietuvos aidas. 1918. Lapkričio 28. Nr. 143. P. 1.

⁷ Lietuvos aidas. 1917. Lapkričio 17. Nr. 30. P. 3.

⁸ Darbo balsas. 1918. Gegužės 18. Nr. 22. P. 11.

⁹ Ten pat. Gegužės 9. Nr. 20. P. 15.

¹⁰ Lietuvos Tarybos prezidiumo 1918 m. balandžio 26 d. raštas Oberosto viršininkui Lietuvoje // MAB. F. 255. B. 989. L. 33.

¹¹ Pirmosios tremtinių partijos grįžimas // Lietuvos aidas. 1918. Balandžio 16. Nr. 45. P. 2.

¹² Ten pat. Gegužės 11. Nr. 56. P. 2.

¹³ Ten pat. Gegužės 14. Nr. 57. P. 2—3.

¹⁴ MAB. F. 255. B. 1003, 1010, 1011, 1021 (bylose susirašinėjimas dėl pabėgėlių grąžinimo ir kultūrinių vertybių bei turto, išvežto iš Lietuvos nuo vokiečių okupacijos, grąžinimo).

¹⁵ Ten pat. B. 993. L. 9; B. 1003. L. 23 ir kt.

¹⁶ Ten pat. B. 1002. L. 4.

¹⁷ Lietuvos aidas. 1918. Liepos 16. Nr. 79. P. 2; Darbo balsas. 1918. Gegužės 30. Nr. 23. P. 9.

¹⁸ MAB. F. 255. B. 1079. L. 1—7.

¹⁹ Ten pat. B. 1055. L. 7.

²⁰ Ten pat. B. 1065. L. 1—3.

²¹ Lietuvos aidas. 1918. Gegužės 14. Nr. 57. P. 2—3.

²² Ten pat. Spalio 16. Nr. 107. P. 3.

²³ Ten pat. Spalio 13. Nr. 105. P. 3; MAB. F. 255. B. 1015. L. 15—16.

²⁴ MAB. B. 1009. L. 3.

- ²⁵ Darbo balsas. 1918. Balandžio 25. Nr. 25. P. 15.
²⁶ MAB. F. 255. B. 10i0; B. 1077. L. 7.
²⁷ P. Klimo 1918 m. rugpjūčio 14 d. raštas Tarybos prezidiumui // Ten pat. B. 1025. L. 4.
²⁸ Ten pat. B. 1023. L. 2—2a, 3—15; Darbo balsas. 1918. Liepos 3. Nr. 27. P. 7; Lietuvos aidas. 1918. Birželio 29. Nr. 73. P. 2.
²⁹ Darbo balsas. 1918. Balandžio 25. Nr. 18. P. 13; Gegužės 2. Nr. 19. P. 9—13; Gegužės 9. Nr. 20. P. 1—2 ir kt.
³⁰ Ten pat. Gegužės 18. Nr. 22. P. 11.
³¹ Vasaros darbams pasibaigus // Ten pat. Rugsėjo 18. Nr. 26. P. 1—2.
³² Petkevičaitė-Bite G. Karo meto dienoraštis // Raštai. V., 1966. T. 2. P. 787.
³³ Lietuvos aidas. 1918. Spalio 4. Nr. 97. P. 3.
³⁴ MAB. F. 255. B. 1022. L. 3—5.
³⁵ Ten pat. B. 1035. L. 1—5.
³⁶ Ten pat. B. 1014. L. 4; Lietuvos aidas. 1918. Balandžio 30. Nr. 51. P. 3.
³⁷ MAB. F. 255. B. 1042. L. 1—3.
³⁸ Lietuvos aidas. 1918. Gegužės 9. Nr. 55. P. 1—2.
³⁹ Cepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1986. T. 2. P. 212—221.
⁴⁰ Lietuvos aidas. 1918. Liepos 16. Nr. 79. P. 2.
⁴¹ MAB. F. 255. B. 1001. L. 11.
⁴² Ten pat. L. 18.
⁴³ Ten pat. L. 14 ir kt.
⁴⁴ Lietuvos aidas. 1918. Birželio 29. Nr. 73. P. 2.
⁴⁵ Ten pat. Liepos 16. Nr. 79. P. 2.
⁴⁶ MAB. F. 255. B. 1012. L. 1—10; B. 993. L. 1—21.
⁴⁷ Ten pat. L. 1—6.
⁴⁸ Darbo balsas. 1918. Liepos 3. Nr. 27. P. 7.
⁴⁹ Yčas M. Lietuvos vyriausybės sudarymo etapai ir jos pirmieji žingsniai // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918—1928. Londonas, 1955. P. 107—110; MAB. F. 255. B. 99i. L. 4 ir kt.
⁵⁰ Yčas M. Min. str. P. 115.
⁵¹ MAB. F. 255. B. 1019. L. 1—6.
⁵² Ten pat. B. 991. L. 5.
⁵³ Ten pat. B. 997. L. 2—6.
⁵⁴ Lietuvių konferencijos 1917 m. rugsėjo 18—22 d. posėdžių protokolai // MAB. F. 156. B. 157. L. 21.
⁵⁵ Lietuvos aidas. 1918. Sausio 15. Nr. 7. P. 2.
⁵⁶ MAB. F. 255. B. 995. L. 1.
⁵⁷ Klimas P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915—1918 metais Vilniuje // Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918—1928. Londonas, 1955. P. 27.
⁵⁸ MAB. F. 255. B. 1018. L. 4.
⁵⁹ Klimas P. Min. str. P. 27.
⁶⁰ MAB. F. 255. B. 987. L. 1—4; Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917—1940. V., 1970. P. 63—64.
⁶¹ Lietuvos aidas. 1918. Spalio 11. Nr. 103. P. 3.
⁶² Ten pat. Spalio 12. Nr. 104. P. 3; Spalio 22. Nr. 112. P. 1; Spalio 25. Nr. 115. P. 1; Spalio 30. Nr. 119. P. 3 ir kt.
⁶³ Klimas P. Min. str. P. 31.

ЛИТОВСКАЯ ТАРИБА И НЕМЕЦКАЯ ОККУПАЦИОННАЯ ВЛАСТЬ В 1918 ГОДУ

А. ГАЙГАЛАЙТЕ

Резюме

В советской исторической литературе утвердилось мнение, что Литовская Тариба до 1919 г. не имела никакой власти в крае, что она была нужна немецким оккупантам как оружие их пропаганды и вместе с оккупантами обманывала литовский народ.

На основе неиспользованного до сих пор архива самой Тарибы, печати того времени и воспоминаний литовских общественных деятелей в данной статье доказывается, что после признания германским кайзером будущей независимости Литвы под протекторатом Германии немецкая оккупационная власть с апреля 1918 г. использует Литовскую Тарибу в помощь администрации края. Некоторые свои функции оккупационные власти передали в руки Тарибы. Это касалось здравоохранения, просвещения и других вопросов культуры. Всего в системе Литовской Тарибы постоянно работало 8 комиссий, часть из них были образованы, но своей деятельности не развили. Литовская Тариба потихоньку начала сплачивать вокруг себя народ Литвы для борьбы за суверенитет края. Ее влияние росло, так как она выражала интересы и стремления большинства нации. Деятельность Литовской Тарибы в 1918 г. была первым шагом литовского народа за восстановление самостоятельного государства.

Тариба сделала первые попытки заинтересовать будущим Литвы национальные меньшинства, проживающих в крае, и привлечь их на свою сторону. На международную арену она стремилась выйти через Ватикан и немецкие партии, которые по отношению к милитаристским кругам и кайзеру были в лояльной оппозиции.

Gauta 1989.06.15